

## TÜRKİYE’DE 2000 SONRASI EKONOMİDE TEŞVİK POLİTİKALARI VE 2018 DÖVİZ KURU DALGANMASININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

IN TURKEY 2000 AFTER TO ECONOMY INCENTIVE POLICIES AND 2018 EXCHANGE RATE THE FLUCTUATIONS COMPARATIVE ANALYSIS

**Mustafa CANBAZ**

Sorumlu Yazar, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,  
701612010@ogr.uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0613-204X

### ÖZET

**Kabul Tarihi /  
Accepted: 20.04.2019**

**Araştırma Makalesi/  
Research Article**

**İletişim /  
Correspondence:  
Mustafa Canbaz**

**Benzerlik Oranı/  
Plagiasim : % 7**

*Bu çalışmanın amacı ekonomideki istikrar politikalarının dönüşümünü teşvik politikaları ve ekonomik krizler ile ilişkisini inceleyip günümüzde yaşanan finansal dalgalanmalarla mücadele yön vermeye çalışılacaktır. 2000-2018 yılları arasında Türkiye’de uygulanan ekonomide istikrar politikaları dönüşümünü yaşanan ekonomik krizler ve teşvik politikaları çerçevesinde karşılaştırmalı betimsel analiz yapılarak 2018 yılında yaşanan döviz kuru dalgalanmasının nedenleri ve sonuçları verilerek mevcut yaşanan dalgalanmanın artçı sarsıntılara neden olabilecek önlemlerin alınması üzerinde durulacaktır.*

**Anahtar Kelimeler: : Teşvik, Finansal Kriz, Maliye Politikası, Ekonomik Büyüme.  
JEL Kodları: H2, G01, E62, F43**

### ABSTACT

*The aim this work is to study the progression of the economic stabilization policy, as well as its relationship between economic incentive policy and financial crisis in order to direct precautions that can be taken against economical fluctuations at the present time. Descriptive analysis of the progression of the economic stabilization policy applied between the years 2000 and 2018 will be performed in relation to economic incentive policy and financial crisis. The main reasons and consequences of the fluctuation in the exchange rate of experienced in Turkey year 2018 will be discussed while focusing on precautions against the existing fluctuation that may cause aftershock in the markets*

**Keywords: Incentive, Financial Crisis, Fiscal Policy Economic Growth.  
JEL Codes: H2, G01, E62, F43**

## 1. GİRİŞ

Ekonomide istikrar politikaları çerçevesinde maliye ve para politikaları birlikte kullanılmaktadır. Bu kapsamda devletin ekonomiye müdahalesini bu müdahalenin ekonomide istikrarı sağlama çerçevesinde olduğunu, Ortodoks ve Heteredoks İstikrar Politikalarını inceleyerek Uluslararası Para Fonu'nun izlemiş olduğu istikrar politikalarının kapsamı verilmiştir. Uluslararası Para Fonu'nun reçete olarak sunmuş olduğu istikrar politikalarının çerçevesi Ortodoks istikrar politikaları dayanmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kriz zamanlarında uyguladığı vazgeçilmez reçetelerinden birisidir. Bu reçetenin kapsamında Heteredoks İstikrar Politikaları alınmadığı için eleştiri konusu olmuştur. Türkiye'de ise ekonomide istikrar politikaları sürdürülebilir büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla 2000 yılından sonra mevcut 2001 krizini aşabilmek amacıyla İMF ile Stand By anlaşması imzalayarak enflasyonla mücadele programını başlatmış ve AB ile müzakere sürecini başlatarak AB fonlarından doğrudan ve dolaylı bir şekilde yararlanarak yabancı yatırımcının güvenini kazanmıştır.

Ekonomide istikrar politikalarının çerçevesini maliye politikaları ve ekonomik dalgalanmalar çerçevesinde çizerek değerlendirilmeye çalışılacaktır. Maliye politikası aracı olarak teşvik politikaları 2000 yılından sonra aktif bir şekilde kullanılmış ve içsel talebe dayalı büyüme modeli seçilerek teşvik politikaları ile piyasa dinamikleri harekete geçilerek makroekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Ekonomilerde ise kriz dönemleri makroekonomik verilerin dengeden sapsmasıyla yavaş yavaş ortaya çıkarak sektörler arası kopuklukların yaşandığı gözlenmektedir. Her kriz dönemi teşvik politikalarını şekillendirerek yatırımların krizlerin meydana geldiği sektörde yoğunlaşmasını sağlamıştır. 2008 Küresel krizi ihracat üzerinden reel sektörün üretimde azalış yaşamasıyla hissedilmiş teşvik politikaları aracı olarak vergisel teşvikler hem firmalara hem de tüketicilere yayılarak sistemdeki durgunluk giderilmeye çalışılmıştır. 2010 Avrupa Borç Krizi ise kredi derecelendirme kuruluşlarının yatırımlar için yanlış not politikasının uygulanmıştır. Birlik içindeki en borçlu ülkelerin AB'nin belirlemiş olduğu Maastricht Kriterlerini belgelerine yanlış yansıtarak birliği ve yatırımcıları yanıltarak krize sebep olması yabancı sermayedar yatırımcıların yatırımları için güvenilir liman araması gelişmekte olan ülkelere ve borçlu olan ülkelere temkinli yaklaşarak yatırımlardan uzak durmasını sağlamıştır.

2012 yılından günümüze kadar ise bölgesel gelişmiş farklarının en aza indirilmesi amacıyla 4 teşvik bölgesine ayrılan Türkiye 6 teşvik bölgesine ayrılarak yatırımların verimli ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu noktada Türkiye'nin ithalata olan bağımlılığı azaltmak amacıyla teknoloji ve yazılım teşviklerine yoğunlaşarak katma değeri yüksek sanayi ürünlerinin üretimi, makine ve ekipman cihaz üretiminin gerçekleştirilmesi amacıyla stratejik yatırımlar ve büyük ölçekli yatırımların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. İthalatta bağımlı olduğumuz sektörler incelenerek başta savunma sanayisi, teknoloji ve yazılım ürünleri, sağlık hizmetleri kapsamında ilaç, cihaz üretimi için teşvikler bu alanda yoğunlaştırılmıştır.

2018 yılı içerisinde yaşanan döviz kuru dalgalanmasının nedenleri, etkileri ve alınan önlemlere değinilerek elde edilen veriler kriz döneminden günümüze doğru piyasa araştırması kapsamında belirli sektör çalışanlarıyla yüz yüze yapılan görüşmelerin bilimin ışığında süzülerek hükümetin yayınlamış olduğu makroekonomik veriler doğrultusunda değerlendirme yapılacaktır. Meydana gelen döviz kuru dalgalanmasının etkileri doğrultusunda alınan önlemler ışığında yeni krizlere veya dalgalanmalara gebe kalınmaması amacıyla teşvik politikaları ve genel değerlendirme yapılarak önerilerde bulunulacaktır.

## 2. DEVLETİN EKONOMİYE MÜDAHALESİ

Devletin ekonomiye müdahale etmesi ile ilgili Merkantilizm iktisadi görüşe devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun nedeni ise toplumun zenginliği ise sahip olduğu altın ve madenlerle ölçüldüğünü bunun formülü ise milli ekonomiler kavramının öne çıkarılması devletin dış ticarete korumacı politikalara yönelmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dış ticarete tarife ve kotalar koyarak dış ticaret fazlaları ortaya atarak

ekonomide korumacılık politikalarının hakim olacağını dile getirmişlerdir (Tokathoğlu vd., 2018: 12; Ertuğrul,2014:79). Fizyokrat görüş ise zenginliği tarıma bağlayarak, tarımsal üretimde herkesin çalışması gerektiği, çalışan herkesin üretken olduğu bunun için ise özel mülkiyet anlayışının sürdürülmesi, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır (Tokathoğlu vd.: 12; Bocutoğlu,2012: 31-32)

Klasik İktisat Teorisine Devletin Ekonomiye müdahalesinin gereksiz olduğunu her arzın kendi talebini ortaya çıkaracağını söylemektedirler. Ekonomiye tam rekabet şartlarının geçerli olacağını ve meydana gelen durgunlukların ve enflasyonist eğilimlerin geçici olduğunu bu durumun piyasa tarafından kendiliğinden düzeleceğini savunmuşlardır. Ekonomiye para ve maliye politikaları kullanılarak müdahale edilmemesi gerektiği, devletin bütçesinin küçük ve denk olmasını savunmuşlardır. (Tokathoğlu,2005: 21-22 )

Keynesyen ekonomi modeline göre devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Keynes'in klasik iktisatçıları eleştirdiği nokta ise mikroekonomi ölçeğinde makro ölçeğine ulaşamayacağını hatta devletin sağlayacağı katkılarla yatırımların artırılarak verimli yatırım haline dönüştürülmesi bunun sonucunda milli gelirin yükseltilmesi, bireylerin elde ettiği gelirden tüketim harcamaları yapıldıktan sonra tüketime konu olmayan kısımdan yüksek tasarruf sağlanacağını savunulmuştur (Altıok,2010: 75-102). Keynes ekonomide meydana gelen dalgalanmaları vergi politikaları ve harcama politikaları ile kontrol altına almaya çalışır. Dalgalanma dönemlerinde devletin ekonomiye müdahale etmemesi durumunda ekonominin kendiliğinden düzelebileceği reddetmiş ekonomik dalgalanmaların şiddetini artıracığını ileri sürmüştür (Tokathoğlu vd. :13; Roubini ve Mihm,2011:171). Keynesyen iktisatçılar ise ekonomide ağır deflasyonist dönemlerde para politikalarının maliye politikalarına göre etkisiz kalacağı bunun için ise ekonomide genişletici maliye politikaları kullanılması gerektiğini savunmuşlardır (Tokathoğlu ve Selen,2017: 62). Richard A.Musgrave ise Keynes'in benimsediği iktisat politikalarını benimsemiş ve ekonomide kaynak tahsisini, ekonomide istikrar sağlama ve adil gelir dağılımı gibi sorumlulukları devlete görev olarak yüklemiştir. Maliye politikalarının amaçları arasında yer alan kaynak tahsisi ve gelir dağılımı politikaları günümüzde sosyal devlet olmanın ilkelerinden birisidir (Tokathoğlu vd.:14; Musgrave, 1959; 556-557).

Keynesyen ekonomi modelinin savunduğu görüş ulusal ekonomi politikalarında belirli bir zemine oturmaya başlamıştır. Uluslararası alanda savaşın yıkıcı etkilerini bertaraf etmek amacıyla uluslararası ticaretin yaygınlaşması, ekonomi politikalarının uyumlaştırılması gerektiğini savunmuşlardır. İlk adım ise Bretton Woods sistemi kurulması kararlaştırılarak Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kurulmuştur (Tokathoğlu vd.:14; Somel, 2014: 204). Keynesyen ekonomi modeli 1970 yılına kadar başarıyla uygulanmıştır. Ancak Bretton Woods sistemsel eksiklikleri ve Petrol Şoklarının oluşması devletin ekonomiye minimal düzeyde müdahale etmesi, finansal serbestleşme ve ekonomik küreselleşmenin etkisiyle Keynesyen ekonomi modeli yerini Neo Liberal Ekonomi Modeline bırakmıştır(Tokathoğlu vd.; Arslan,2010:1237).

İktisadi ekollerde ortaya çıkan devletin ekonomiye müdahale etmemesi veya etmesi durumunda kullanılacak ekonomi politikaları para ve maliye politikalarının bir olarak veya ayrı ayrı kullanıldığı durumlar ortaya çıkmıştır. Para politikaları serbest ekonomi politikalarının benimsenmesinden sonra tek başına ekonomik durgunluğu giderici araç olarak kullanılmamaktadır. Bunun için ise maliye ve para politikaları birlikte kullanılarak finansaldalgalanmayı giderici bir araç olarak görülmüştür. 2008 Küresel Ekonomik Krizinden sonra ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla maliye politikaları etkin bir şekilde kullanılmıştır. Maliye politikaları araçlarından teşvik politikaları ile ekonomide istikrarı sağlama amacı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Maliye politikalarının içerisinde piyasayı canlandırıcı vergisel ve yatırım teşvik politikaları uygulamaya konulmuştur. Vergiler tüketiciler üzerinde yük oluşturduğundan dolayı vergilerin hafifletilmesi veya ertelenmesi toplam talep düzeyini artırıcı etkide bulunacaktır. Toplam yatırımları artırıcı teşvik politikaları ise doğrudan ve dolaylı olarak firmalara sübvansiyonlar verilerek piyasa dinamiklerini harekete geçirmeyi planlamaktadır. Bu kapsamda ilk olarak ekonomide

uygulanen istikrar politikaları Ortodoks ve Heterodoks istikrar politikaları çerçevesinde açıklanacaktır.

### 3. EKONOMİDE HETERODOKS VE ORTODOKS İSTİKRAR POLİTİKALARI

Ekonomi mal ve hizmetinin alınımının yapıldığı piyasa sisteminde meydana gelen ticari faaliyetlerin kontrol edildiği süreçtir. Bu süreçte meydana gelen dalgalanmaları veya durgunluğu giderici politikalar uygulanmaktadır. Uygulanan politikalar ise ekonomik süreci düzenlemesinden dolayı ekonomi politikaları ekonomide istikrarı sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Ekonomide kullanılan istikrar politikaları ekonomideki mevcut dalgalanmaların şiddetine göre farklılık göstermektedir. Dalgalanmanın etkisi kısa süreli veya uzun süreli olması makroekonomik değişkenleri etkilemesiyle ortaya çıkmaktadır. Ekonomi istikrar politikaları para politikası, maliye politikası araçları, dış ticaret politikası, düzenleyici ve denetleyici politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kocadağ,2010: 61).

Uygulanan ekonomide istikrar politikaları literatürde Ortodoks ve Heterodoks, İMF istikrar politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Heterodoks istikrar politikaları kapsamında ücret ve gelir politikaları ile sıkı maliye politikaları kullanılmaktadır. Gelirler politikalarında ise ücret ve gelirlerin ilgili toplumun desteği alınarak geçici süreyle dondurulmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Ücret, faiz ve döviz kurunun (sabit) dondurulmasıyla kısa zamanda meydana gelen hiper enflasyonu düşürülmesiyle ilk aşama başarılı bir şekilde atlatılmış olmaktadır. İkinci aşamada ise talep canlılığını artırılması için genişleyici para politikaları kullanılması gerekmektedir. Para arzı artışı zaman faiz oranının düşmesi yatırımların canlanması, talep yeterliliğinin sağlanmasıyla halk üzerindeki ekonomi anlayışında dalgalanma olgusunun dağılması, kamu idaresinin büyüklüğünü azaltılmasını sağlayan yapısal reformlar, Merkez Bankasının finansmanını azaltacak düzenlemeler ile desteklenmesi gerekir. Ücretlerin dondurulması piyasada piyasadaki ürünlerde kıtlık ve karaborsa uygulamalarının yaygınlaşmasına yol açmaktadır (Cin vd. , 2001:65-90).

Heterodoks ekonomi politikaları 1980’li yıllara kadar tek başına uygulanmıştır. Ancak serbest ekonomi politikalarının benimsenmesiyle birlikte ekonomide Ortodoks ekonomi istikrar politikaları uygulanmaya başlamıştır. Ortodoks istikrar politikaları ise gelişmekte olan ülkelerde kullanılan ekonomi politikalarıdır. Ortodoks maliye politikalarının temelinde sıkı maliye politikaları ve para politikaları uygulanmaktadır. Fiyat kontrolleri uygulanmazken ekonomide kamu harcamalarını azaltıcı ve vergi politikalarını artırıcı ekonomi politikaları izlemektedir. Böylelikle izlenen ekonomi politikaları talep daraltıcı, işsizliği azaltıcı, enflasyonun düşmesi beklenmektedir. İstikrar politikalarıyla birlikte ekonomide sağlanmaya çalışılan güven ortamı hem ulusal hem de uluslararası yatırımların artmasını sağlayacaktır.

Ortodoks istikrar politikalarının bir diğer politika aracı üretim kapasitesinin artırılması için toplam arz ve talebin artırılması gerekmektedir. Başta tasarrufların artırılması için hükümetin mevduat faizlerinden alınan vergilerin azaltılması, para ve sermaye piyasasında sağlanan serbestleşme reformları tasarrufları artıracaktır (Bahçeci,1997:3). Hükümetin harcama politikalarında izlediği stratejiler tasarrufların artmasını sağlayacak yatırımların artmasına zemin hazırlayacaktır (Değirmen,2008:133-148). Ekonomik etkinliği artırıcı politikalar izlenmesi ilgili hükümetin sübvansiyonlar, regülasyonlar, dış ticarete sınırlamalar getirilmesi, sanayi kesimine sübvansiyon ve regülasyonların getirilmesi ekonomik koşullardameydana gelen dengesizlikler oluşması ve sayılan politikaların izlenmesi işsizliğin artmasına ve toplum refahının artmasını sağlayabilir (Eğilmez,2013).

Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Politikaları uygulanırken para ve maliye politikaları birlikte kullanılmıştır. 2000 yılından sonra uygulanan istikrar politikalarına baktığımız zaman ise maliye politikaları reel talebin büyümesi amacıyla iç dinamikleri harekete geçirmek amacıyla teşvik politikaları kullanılmıştır. Maliye politikası araçlarından teşvik politikaları modern ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda dönüşümü gerçekleştirilmiştir.

#### **4. 2000-2018 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE EKONOMİDE İSTİKRAR POLİTİKALARI: TEŞVİK POLİTİKALARI VE YAŞANAN EKONOMİK DALGALANMALAR**

Bu kapsamda Türkiye'de uygulanan ekonomik istikrar politikaları teşvik politikaları ve yaşanan veya etki eden ekonomik dalgalanmalar çerçevesinde ele alınarak ilk olarak Kasım 2000, Şubat 2001 krizleri ele alınacaktır. AB Müzakere sürecinin başlamasından sonra 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve 2010-2011 Avrupa Borç Krizi ele alınacaktır. En son olarak 2018 yılında yaşanan döviz kurundaki dalgalanmaların makroekonomik değişkenlere etkisi ve sosyal ekonomik etkileri ele alınarak incelenecektir.

##### **4.1. Türkiye'de 2000-2004 Yılları Arasında Ekonomide İstikrar Politikaları Çerçevesinde Teşvik Politikaları Ve Ekonomik Krizler (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi)**

1980 yılından itibaren Neo Liberal modelinin benimsenmesiyle birlikte serbest ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Serbest ekonomi politikaları benimsenmesi ekonomide derinleşmeyi beraberinde getirmiştir. 1980 yılından 1999 yılına kadar Türkiye'de her beş yılda bir ekonomik bunalım meydana gelmiştir. 1984-1985 ve 1991, 1994-1995, 1998-1999 yıllarında ekonomik dalgalanmalar oluşmuştur. Bu yıllar krizlerle mücadele kapsamında Türkiye'de sıkı maliye ve para politikaları uygulamaları görülmüştür. Enflasyon sorununu kur politikalarıyla aşmaya çalışılmıştır. Ancak izlenen TL'nin döviz kuruna karşı değerinin düşürülmesi maliyet enflasyonunu artırarak ithalata dayalı ekonomi politikaları neticesinde ödemeler dengesi açığının meydana gelmesi, yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek amacıyla mevduat faizlerinin yükseltilmesi sorunuyla karşılaşmıştır. Borçlanma politikaları kriz şiddetini daha da artırmıştır. Kısa vadeli reform paketi başarıyla uygulanmış, faiz oranları düşürülmüştür. İthalat artmış, ihracat azalmış ve ödemeler dengesinde açıklar meydana gelmiştir (Fırat:508-510). 1999 yılında Marmara Depreminin etkisiyle ekonomik ve sosyal boyutu 10 milyar TL civarında olması ekonomide ciddi kırılmalara zemin hazırlamıştır. Aralık ayında IMF ile Stand BY anlaşması imzalanarak iyi niyet mektubu gönderilerek bu mektup neticesinde ülkede sıkı maliye, para ve döviz politikası uygulanacağı, siyasi rejimden destek alınacağı, enflasyonun düşürüleceği taahhüt edildi. Kasım 2000 yılında Bankacılık Krizinin patlaması izlenecek ekonomi politikalarını başarısızlığa uğratmıştır (Turan:70). 2000 yılına kadar uygulanan teşvikler daha çok sabit sermaye yatırımların artırılmasına yönelik teşvikler olmuştur. Yapılan yatırımların olgunlaşp istihdam ve kalkınma üzerindeki etkisi hissedilir bir etki oluşturmamıştır.

1999 yılında Marmara Depreminin yaşanması ve ekonomik kırılmanın şiddetini artırarak likidite sıkışıklığına neden olmuştur. Arjantin'de yaşanan krizin Türkiye'de hissedilmesi nedeniyle yabancı yatırımcıların tedirginlik yaşayarak yatırımlarını geri çekmesi, yabancı sermayedarların ülkeden çıkışını hızlandırmıştır. Artan döviz talebi, Merkez Bankasının döviz rezervlerinin azalması, özelleştirme programının uygulamasının gecikmesi bunun sonucu artan kamu açıkları ve borç yükü, enflasyon oranının beklenen seviyeden yüksek gelmesi ekonomi programına olan güvenin sarsılması, enflasyon oranını artırması krizin sinyallerini vermiştir. Bankacılık sektöründe yaşanan gelişmelere baktığımız zaman enflasyon oranının 2000 yılının ilk 6 aylık döneminde aşağıya çekilmesi, küçük ve orta büyüklükteki bankaların yüksek faiz oranlı satın aldıkları mevduatlarını zararına satması, büyük bankalarla rekabet edilememesi ekonomik dalgalanmanın finans kesimine sıçraması krizin sinyallerini güçlendirmiştir. Kasım 2000 yılında yaşanan İMKB'nin Kasım 2000 yılında 20.000 puan seviyesinden 9.000 puan seviyesine düşmesi hisse senetlerinin yabancı ve yerli yatırımcılar tarafından satışını hızlandırmıştır. Borsada yaşanan panik havası krizin şiddetini artırarak yabancı yatırımcıların elindeki bonoları satması Merkez Bankasının gecelik faiz oranının %400'lere kadar yükselmesine sebebiyet vermiştir (Fırat:510-512).

Aralık 2000'de İMF'ye iyi niyet mektubu verilerek dalgalanmanın şiddetinin azaltılacağı, yapısal önlemlerin ve reform paketinin uygulanacağı belirtilmiştir. Ancak Hazine'ye duyulan güvensizlikten dolayı yıl sonu enflasyon oranından farklı bir şekilde %67

faiz oranı ile borçlanılmıştır. Ocak 2001 yılında yaşanan TÜFE oranı azalan talebe rağmen %28 olarak gerçekleşmiştir. 2001 Yılı'nın Şubat ayında Milli Güvenlik Kurulunda yaşanan Cumhurbaşkanı ve Başbakanı arasında yaşanan sert tartışmalar dolayısıyla yaşanan siyasi kriz, ekonomik krize dönüşmüştür. Kasım 2000 krizinin etkileri devam ederken ekonomiye sert bir şekilde kriz yaşatılmıştır. 23 Şubat'ta Merkez Bankasının rezervleri 5.3 milyar USD azalmıştır. 2001 Krizinin maliyeti ekonominin %9.4 oranında daralmasına yol açmıştır. %75 TL'nin değer kaybetmesine yol açarken ihracatın artmasına dış ticaret açığını ise 4.4 milyar USD düşmüştür (Turan:72).

Para piyasalarında meydana gelen borçlanma ise gecelik faiz oranları %7500 oranında gerçekleşmiştir. Hazine %144 oranında dış borçlanmayı gitmiştir. Etkileri ise Hazinenin iç borç stoku bir önceki yıla göre dört kat artış göstermiştir. Yaklaşık işsizlik rakamları ise 1,5 milyona ulaşmıştır. Sabit kur sisteminden IMF'nin desteğiyle esnek kur sistemine geçilmiştir. IMF ve Dünya Bankasının ek desteğiyle hazırlanan ve 2002 yılından itibaren uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlamıştır (Turan:72-74).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 Bankacılık Krizleri Türkiye'nin kendi dinamiklerinden ekonomide izlemiş olduğu yanlış politikalarından, siyasi güven bunalımının sonucu yabancı sermayenin çıkışı sonucunda krizlere zemin hazırlamıştır. Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizlerde yabancı sermaye çıkışı, faiz oranlarının yüksekliği, kronik enflasyon sorunu dalgalanmanın şiddetini artırarak ekonomide yaşanan bunalımları derinleştirmiştir. 2000 öncesinde yaşanan ekonomik krizler ve siyasi bunalımlar Kasım 2000 Krizinin zemini hazırlamış reçete olarak ise IMF rehberliğinde Ortodoks İstikrar Politikaları uygulanarak ülkelerin ödemeler dengesi açığı sorununu çözmek ve enflasyonla mücadele etmek en önemli amaçlarından bir tanesidir. Ancak ödemeler dengesi açığı sorununu çözerken ülke parasını döviz kuruna göre devalüe ederek ihracatını artırarak ithalatı kısmayı hedeflemiştir. Ancak Kasım 2000 yılından sonra imzalanan IMF ile iyi niyet mektubu 2001 yılında MGK krizine yol açılmasıyla birlikte uygulanamamıştır.

2002 yılından sonra uygulanan yapısal programlarda güven bunalımının ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırılması, devletin denetim, eğitim, sağlık ve adalet ile sınırlı kalacağı, sürdürülemez düzeye ulaşan borç politikalarında sona erdireceği, ekonomide yeniden yapılandırılma yönündeki siyasi taahhüt edilmiştir. Şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi ve ekonomide yaşanan finansal dalgalanmaların temelinde yatan nedenlerle mücadele edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Turan:77). Bu dönemden sonra uygulanan ekonomik politikalar belirli yapısal program çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu yapısal program Uluslararası yatırımcıların güvenini kazanması, başta AB olmak üzere uluslararası kurum ve kuruluşların desteği alınmıştır. AB ekonomisi ile Türkiye ekonomisinin yapısal uyumunun sağlanması amacıyla 2002 yılında hükümetin izlediği politikalar kalkınmanın ve gelişmenin sağlanması için Avrupa Birliği ile müzakerelerin tekrardan başlatılması için harekete geçmiştir. Türkiye 2002 yılında AB üye olan ülkelerin 1970'lerde kullandığı İstatistiki Bölge Birimi ilkelerini 4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ülkemizi NUTS1'de 12 bölgeye, NUTS2'ye göre 26 bölgeye, NUTS3'e göre ise 81 bölgeye ayrılmıştır. İstatistiki Bölge Sınıflandırılmasında kullanılan Nüfus, Coğrafya, Bölgesel Kalkınma Planları, İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması gibi hususlar dikkate alınmıştır (Bilici:159-162).

2004 yılında çıkarılan 5084 sayılı kanuna göre enerji desteği (organize sanayi bölgelerinde %50, diğer alanlarda %40), bedelsiz arsa tahsisi, vergi ve sigorta primi desteği, bu illerde teşvik uygulanabilmesi için kişi başı düşen gelirin 1500 doların altında olan 36 il için uygulanmıştır. Serbest bölgeleri gümrük bölgesi dışında saymaktadır (Yatırımların ve İstihdamın Teşviki,2004).

## **4.2. AB üyelik müzakerelerinden Günümüze (2005-2018) Ekonomide İstikrar Politikaları Kapsamında Teşvik Politikaları ve Ekonomik Krizler (2008 Küresel Ekonomik Kriz ve Avrupa Borç Krizi)**

2005 yılından sonra Avrupa Birliği ile müzakere sürecinin başlaması ekonomide istikrar politikalarını destekleyici nitelikte olmuştur. Bunun sonucu olarak uluslararası arenada yabancı yatırımcılara güven verilerek ekonomide istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Ekonomide etkin bir şekilde maliye politikaları araçlarından teşvik politikaları kullanarak ülkede yatırımları ve finansal sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla teşvik sisteminde dönüşüm yaşanmıştır. Maliye politikaları araçlarından kamu harcamaları bölümünde yer alan teşvik politikaları ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla ilk olarak mevcut teşvik mevzuatının revize edilerek yeni teşvik mevzuatı yürürlüğe konulmuştur.

2005 yılına çıkarılan 5350 sayılı kanun ise 5084 sayılı kanunun geliştirilmiş hali olup teşvik sisteminin yapısını geliştirmiştir. 2004 yılında çıkarılan kanuna paralel olarak yatırımların %20 oranında artırılması ve sağlanması gereken istihdam alt ve üst limitlerinde artışların meydana gelmesi gerekmektedir. 2004 yılında çıkarılan teşvik yasasına göre kapsamına aldığı 36 ile ilave olarak 13 il daha eklenmiştir. Bu eklenen iller ise Nevşehir, Karaman, Elazığ, Rize, Trabzon, Kütahya, Artvin, Çorum, K. Maraş, Niğde, Kastamonu, Tunceli, Kilis illerini kapsamaktadır. Sağlanan bedelsiz arazi temininde ise Orman Kanuna tabi yerler hariç olmak bedelsiz kullanıma hakkının tahsis edilmesi hüküm altına alınmıştır (Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanununun Değiştirilmesi,2005).2005 yılında çıkarılan kanun ise AB uyum çerçevesinde AB üyesi ülkelerde uygulanan teşvik mevzuatının ülkemizde uygulanan teşvik mevzuatıyla uyumlaştırılması esas alınmıştır. Birliğe üye olan ülkeler teşvik mevzuatını uygularken teşviklerden yararlanan sektörler, bölgeler için ayırıcı teşvik uygulamalarını yasaklamıştır. Verilen teşviklerin özel nitelikli değil genel niteliğe sahip olması, birlik içi rekabet politikalarıyla uyum sağlaması gerekmektedir.. 2005 yılında çıkarılan 5084 sayılı kanunun genişletilmiş şekli olan 5350 sayılı kanun ise 2008 yılının sonuna kadar yürürlükte kalmıştır.

2006 yılında bölgesel kalkınmışlık farklarının bölgeler arasında minimum seviyeye çekebilmek ve geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacıyla Kalkınma Ajanslarının kurulması kapsamında kanun çıkarılmıştır. Kalkınma ajansları çıkarılan kanun kapsamında bölge ajansları oluşturulacak ve bölge ajanslarının birden fazla ili kapsayacaktır. AB'nin destek olduğu bölgesel kalkınma projelerin desteklenmesi, denetlenmesini ve izlemesini yapacaktır 2006 yılında çıkarılan 19021 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla gümrük vergisi muafiyeti, yatırımların artırılması amacıyla Faiz Desteği, KDV istisnası getirilmiştir (Bilici:168).

2008 yılı ile 2009 yılları dünya ekonomisi ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Avrupalı devletler ile ABD ekonomik krizden en çok etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye ekonomisinin krizden uluslararası ticaret kanalıyla etkilenmesi ve krizin sirayet etmesinin bir diğer nedeni ise gelişmekte olan ülkelere benzer şekilde Türkiye'de Ekim 2008'den itibaren net sermaye çıkışı gözlenmiştir. Bunun sonucunda reel sektör, önceki yıllarda kolay ulaşabildiği dış finansman konusunda zorluklar yaşamıştır Küresel kriz tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de belirsizlikleri artırmış ve bu artan belirsizlik, hem güven ortamını hem de ileriye dönük beklentileri olumsuz etkileyerek, yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine ve ekonomik aktivitenin ciddi oranda yavaşlamasına neden olmuştur. Türkiye'nin üretim kapasitesindeki artış sınırlanmış ve mevcut kapasitenin kullanımı olumsuz yönde etkilenmiştir. Aralık 2007'den Eylül 2008 yılına kadar borsadaki kayıp %35'e ulaşmıştır. Küresel kriz Türkiye ekonomisi üzerindeki ilk etkisini İMKB üzerinden hissettirmiştir.2006 yılında büyüme hızı %6.9, 2007 yılında %4.6,2008 yılında ise %0.9'a gerilemiştir. Alt sektörler itibarıyla ise en belirgin düşüşü tarım sektöründe meydana gelirken hizmetler ve sanayi sektöründeki büyüme oranları %8 oranından %0,8 oranına gerilerken hizmetler sektöründeki büyüme oranı ise %7,2 iken 2008 yılında %0,4'e ulaşmıştır (Yıldırım,2010: 48-52).

Özellikle finansman imkânlarının azaldığı bir dönemde, cari işlemler açığının azalması, krizin pozitif yanlarını oluşturmaktadır. Bunun nedeni ise döviz kuru fiyatlarının yükselmesi, ihracatta artış meydana getirirken ithalatta ise önemli bir miktarda azalmaları gündeme getirerek dış ticaret açığını azaltmaktadır. Dünyada talep daralmasına bağlı olarak emtia

fiyatlarında yaşanan önemli düşüşlerin yanı sıra ülkemizde iç talepteki daralma, enflasyon oranının düşüş eğilimine girmesine katkı sağlamıştır. Enflasyonist baskıların azalması, Merkez Bankasına fiyat istikrarı temel hedefinden sapmadan ekonomik canlanmayı destekleyici yönde bir para politikası uygulama imkânı sunmuştur. Küresel krizin bankacılık sektörüne etkisi ise son derece sınırlı kalmıştır. Pek çok ülkeden farklı olarak Türkiye’de kamu kesimi tarafından bankacılık sektörüne müdahale ya da kaynak aktarma ihtiyacı ortaya çıkmamıştır. Kriz dönemlerinin en belirgin özelliklerinden birisi de piyasadaki likidite darlığının sonucu olarak alacakların vadesinde tahsil edilememesi veya tahsil edilmeme riskini artırmasından kaynaklanmaktadır. (Anbar ve Şenol, 2010:178-180). Mevcut siyasi rejim izlemiş olduğu maliye ve para politikaları aracılığıyla ekonomideki durgunluğu ve dalgalanmayı giderici önlemler almıştır. Maliye politikaları açısından alınan önlemler ise teşvik politikalarını kullanarak ekonomi canlandırılmaya çalışılmaktadır. Teşvik politikaları kapsamında ise

Serbest bölgeler için 2008 yılında çıkarılan kanun Avrupa Birliğine üyeliğe kadar uygulanan kanun kapsamındadır. Serbest bölgelerde üretim faaliyetinde bulunan mükellefin elde ettikleri kazançlar gelir ve kurumlar vergisinden muaf. Mükellefler ürettikleri ürünlerin FOB bedelinin %85’ ihraç edilirse personele ödedikleri ücretler gelir vergisinden istisna edilir. Ayrıca damga vergisinden ve harçlardan muaf tutulmuştur.

Kosgeb tarafından ise özel girişimciliği geliştirmek ekonominin lokomotif görevi olan küçük ölçekli işletmelerin sermaye yapısını güçlendirmek amacıyla danışmanlık ve eğitim desteği, teknoloji geliştirme ve Avrupa ve dünyadaki ülkelerle rekabet edebilmek ve uyum sağlamak amacıyla yenilik destekleri verilmiştir. Kalite desteği sağlanması ve uluslararası alanda ticaret yapabilmek amacıyla üretim ile ilgili Kalite ve diğer sertifikaların alınması için devlet tarafından destek sağlanmıştır.

Bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla ortak kullanım amacıyla makine teçhizat desteği, alt yapı ve üst yapı uygulama desteği, yerel ekonomik araştırma desteğinin sağlanması gerekmektedir. Teknoloji geliştirme bölgelerinin oluşturulması amacıyla çıkarılan teknoloji bölgeleri geliştirme kanunu ve Organize Sanayi bölgelerinin kurulması için arsa tahsisi ve alt ve üst yapı desteğini düşük faizli kredilerle desteklenmiştir.

2009 yılında uygulanmaya başlayan teşvik sisteminde ilk kez bölgesel ve sektörel düzeyde teşvik politikalarını ayırmıştır. İller sosyo gelişmişlik seviyelerine göre bölgelere ayrılmıştır. Türkiye genelinde ise 4 bölgeye ayrılmıştır (Karagöl ve Akdeve:338)

2009 yılında çıkarılan 15199 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla ilave olarak yatırım yeri tahsisi, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği sağlanmıştır. Ancak 2011 yılına kadar yatırımın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. 2011 yılından sonra gerçekleştirilen yatırımları için sigorta primi işveren hissesi desteği I ve II. Bölgeler için kaldırılmıştır. Ülkemiz teşvik politikası bakımından az gelişmişlikten gelişmiş bölgeler bakımından dört bölgeye ayrılmıştır. Bölgeler açısından tek fark ise kalkınmada geri kalmış olan 3. ve 4. Bölgeler için sadece diğer bölgelerden farklı olarak faiz desteği getirilmiştir. 2010 yılından önce başlanılan yatırımlar için sigorta primi işveren desteği 1. Bölge için 2 yıl, 2. Bölge için 3yıl, 3.bölge için 5 yıl, 4. Bölge için 7 yıl olarak kararlaştırılmıştır. 2010 yılından sonraki yatırımlar için ise sadece sigorta primi işveren desteği 3. Bölge için 3 yıl, 4. Bölge için 5 yıl olarak uygulanmaktadır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı,2009). 2009 Yılında çıkarılan bakanlar kurulu kararıyla uygulanan teşvik araçlarından vergisel indirimler ise bölgeden bölgeye ve yatırımın niteliğine göre değişmektedir.

**Tablo 1: 2009-2011 Yılları Arasında Bölgesel Yatırımlara Uygulanan Teşvik Oranları**

Bölgeler	Bölgesel Yatırımlara Uygulanan Teşvik Oranları					
	Yatırıma Katkı oranı (%)			Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011



<b>1. Bölge</b>	10	20	15	25	50	50
<b>2. Bölge</b>	15	30	25	40	60	60
<b>3. Bölge</b>	20	40	35	60	80	80
<b>4. Bölge</b>	25	60	55	80	90	90

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı,2009

**Tablo 2: 2009-2011 Yılları Arasında Büyük Ölçekli Yatırımlara Uygulanan Teşvik Oranları**

Bölgeler	Büyük Ölçekli Yatırımlara Uygulanan Teşvik Oranları					
	Yatırıma Katkı Oranı (%)			Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi İndirim Oranı (%)		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
<b>1. Bölge</b>	25	30	25	25	50	50
<b>2. Bölge</b>	30	40	35	40	60	60
<b>3. Bölge</b>	35	50	45	60	80	80
<b>4. Bölge</b>	40	70	65	80	90	90

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı,2009

2009 yılında bakanlar kurulu kararıyla çıkarılan teşvik politikaları bölgesel ve yatay teşvik politikaları olarak uygulanmaktadır. Bölgesel teşvik politikalarında yatırıma katkı oranı tutarında vergi indirimi miktarı bölgelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişmektedir. Bu oran büyük ölçekli yatırımlarda ise bölgesel teşvik uygulamalarına göre her bölge için ilave olarak %15 fazlalık göstermektedir. 3. ve 4. Bölge için gelir ve kurumlar vergisinden %60 ve %80 oranı indirim tabi olabilecektir. 2010 ve 2011 yılları oranları ise tabloda verilmiştir.

2009 yılında çıkarılan teşvik politikaları kapsamında uygulanan faiz desteği ise 3. ve 4. Bölgeler için uygulanan faiz desteği III. Bölge için TL için +3 puan faiz indirimi, döviz cinsinden kullanılan kredilerde +1puan. IV. Bölgeler için TL için +5 puan faiz indirimi, döviz cinsinden kullanılan kredilerde +2 puan faiz indiriminden yararlandırılır. Azami faiz desteği 500 Bin TL olmakla birlikte teşvik kapsamından yararlanan azami süre ise 5 yıldır.

Büyük ölçekli yatırımlara sağlanan teşvikler Türkiye’de stratejik öneme sahip sektörlerde üretimi ve teknolojik gelişmeyi sağlamak amacıyla ulaştırma sektörünün kara, liman, demiryolu taşıtlarının üretiminin sağlanması için destek verilmiştir. Teknolojik gelişmesi sağlamak amacıyla elektronik sanayiye geliştirmek dışa bağımlılığı azaltmak hedeflenmiştir. Sağlık hizmetleri kapsamında ilaç üretimi, tıbbi alet, hassas ve optik aletler imalatı gerçekleştirilmesi amacıyla destekler sağlanmıştır. Hava ve uzay taşıtları, makine sanayisinin geliştirmesi, madencilik yatırımlarının geliştirilmesi amacıyla madenlerin işletimi ve ham madde olarak değil de işleyebilmek amacıyla gerekli teknolojik yatırımların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda stratejik öneme sahip 12 sektörde teşviklerden yararlanabilmek amacıyla asgari yatırım tutarı 50 milyon TL olması gerekirken yatırımlar için gerekli sermaye koşulları ise %10’una sahip olunması gerekmektedir (Karagöl ve Akdeve:341)

2010 yılında Avrupa Borç Krizinin yaşanması ise birliğe üye olan Portekiz, İrlanda, İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi ekonomik kırılganlıklarla mücadele eden ülkelerin risk fiyatlaması ile Almanya’nın risk fiyatlamasının bir tutulması birlik düzeyinde sağlanan yatırım kredilerinin etkisiz dağılımına yol açmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşları yüksek borç oranına sahip olan ülkeleri yatırım yapılabilir güvenli ülke ilan etmeleri krizin şiddetini artırmıştır(Öztürk ve Aras,2011:145).Finansal krizden çıkabilmek amacıyla birlikte düzeyinde Avrupa İstikrar Mekanizması, Avrupa İstikrar Mekanizması, Yunanistan’ın borçlarını

çevirmek amacıyla Ödemeler Dengesi fonu kullanılmıştır. Bu fon 1 defaya mahsus 110 milyar Euro bütçeye sahip ve Yunanistan'ın kredi kullanılmıştır (Dağdelen,2011: 21).

2010 yılında yaşanan Avrupa Borç Krizi kredi derecelendirme kuruluşlarının eski güvenini kazanabilmek amacıyla not oranlarını doğru belirlemesi, gelişmekte olan ülkelere yabancı sermaye akışını yavaşlatmıştır. Türkiye'de ise izlenen istikrar politikaları ise krizin etkisiyle birlikte Türkiye'nin ihracat partneri olan Avrupa Birliği ülkelerine kriz dolayısıyla düşüşler oluşturmasıyla birlikte dış ticaret dengesinin sağlanmak istenmesi amacıyla Afrika ve Orta Doğu'ya yapmış olduğu ihracatı artırması Avrupa Birliği ile olan ihracatın düşüşünü tam olarak telafi edemese de kısmi olarak karşılamaya çalışmıştır. Genişleyici maliye politikaları çerçevesinde iç talebe yönelik büyüme stratejisi oluşan cari açıkların borçlanma ile kapatılması reel efektif döviz kurundaki artışlar cari açıkların artması durumu ise krizlerin oluşumundaki en güçlü etkenlerden birisidir. 2010 Yılından sonraki ekonomi politikalarında yaşanan dönüşüm ihracata dayalı teşvik ve, Ar Ge yatırımlarına yönelik teşvik politikaları izlenerek mevcut teşvik mevzuatında güncellemeler yapılmıştır(Ulusoy ve Ela, 2014:84-110)

2012 yılına kadar uygulanan ekonomi istikrar politikalarına baktığımız zaman ekonomide büyüme ve kalkınmanın sağlanması amacıyla para ve maliye politikaları bir arada kullanılmıştır. Türkiye'de uygulanan enflasyonla mücadele programı ekonomideki istikrar politikalarının temel taşı konumunda olmuştur. Ekonomide enflasyonla mücadele programında döviz kuru fiyatlarında istikrarsız bir artışı destekleyici makroekonomik dengesizliklere karşı ekonomik durumun ihtiyacı çerçevesinde daraltıcı ve genişletici maliye, para politikaları çerçevesinde cevap verilmeye çalışılmıştır. 2008 yılında yaşanan krizin etkilerini genişletici maliye politikalarından vergi politikaları ve para politikaları etkin bir şekilde kullanılarak piyasadaki talep yetersizliğinin giderilmesi çalışılmıştır. 2010 yılında yaşanan borç krizinin etkisi ise yabancı sermayenin uluslararası statüde güvenli limanlar aramasıyla coğrafi, ekonomik ve politik riskleri var olan gelişmekte olan ülkelere yatırımlarını yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır

2012 yılından sonra Türkiye'de teşvik politikalarında yeni bir döneme geçilmiştir. Bölgesel gelişmiş farklarını en aza indirmek6 bölgeye ayrılmıştır. Teşvik politikalarının uygulanması açısından dört teşvik bölgesine ayrılan ülkemiz 2012 yılında çıkarılan 3305 sayılı kanunla birlikte az gelişmişlikten gelişmiş olmasına bakılarak 6 bölgeye ayrılmıştır. Teşvik politikalarının en kapsamlısı ise 5. Ve 6. Bölgede uygulanmaktadır. 2012 yılında getirilen teşvik politikası ile birlikte yatırımlarda belirlenen asgari yatırım oranı düşürülerek büyük ölçekli yatırım miktarının artırılması planlanmaktadır. (Yatırımlarda Devlet Yardımları, 2012).

Sabit sermaye yatırımları için 1 ve 2. Bölgeler için asgari yatırım tutarı 1 milyon TL, 3, 4, 5 ve 6. Bölgeler için asgari yatırım tutarı 500 bin TL'dir. Finansal kiralama şirketleri ise makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari 200.000 TL olması gerekir. Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşmayacağı kanunla belirtilmiştir. (Yatırımlarda Devlet Yardımları, Madde 5). Stratejik yatırımlarda ise ithalat bağımlılığı yüksek olan yatırımlarda ise asgari yatırım tutarı 50 milyon TL ve doğal gaz dayalı olmayan enerji üretiminin sağlanması hedeflenmiştir (Yatırımlarda Devlet Yardımları, Madde 8). Faiz desteği ise bir ve ikinci bölgelere haricinde 3, 4, 5 ve 6. Bölgelerde ise sırasıyla Türk Lirası olarak kullanılan kredilerde 3 puan ile başlayıp sırasıyla 7 puana kadar çıkmaktadır. Döviz kredisi desteği ise üç ve dördüncü bölgeler için 1 puan, beş ve altıncı bölgeler için ise 2 puan faiz indirimi sağlanmaktadır. Tüm bölgelerde gerçekleştirilecek olan stratejik yatırımlar, Ar-Ge ve Çevre Yatırımları için ise TL bazlı yatırım kredilerinde 5 puan, döviz bazlı yatırım kredileri için 2 puan faiz indirimi uygulamaktadır (Yatırımlarda Devlet Yardımları, Madde 11).

Öncelikli yatırım konuları ise bir önceki dönem teşvik kanununa benzer bir şekilde AR GE yatırımları, savunma sanayi yatırımları, tıbbi ilaç yatırımları, ulaştırma taşıtlarının test merkezleri, havacılık ve uzay sanayisi yatırımları gibi teknolojik gelişmeyi sağlayacak,

ihracatı artıracak, ithalatta bağımlılığı azaltacak yatırım konularına ağırlık verilmiştir (Yatırımlarda Devlet Yardımları, Madde 18).

**Tablo 3: Büyük Ölçekli ve Bölgesel Yatırım Uygulamaları için Sigorta Primi ve İşveren Hissesi Desteği**

Bölgeler	31.12.2013 (Bu Tarihte Başlanılan Yatırımlarda Dâhil)	1.01.2014 (Tarihinden İtibaren Başlanılan Yatırımlar İçin)
1. Bölge	2 yıl	
2. Bölge	3 yıl	
3. Bölge	5 yıl	3 yıl
4. Bölge	6 yıl	5 yıl
5. Bölge	7 yıl	6 yıl
6. Bölge	10 yıl	7 yıl

Kaynak: 3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımı Hakkında Kanun, Resmi Gazete,2012

Büyük Ölçekli ve Bölgesel Yatırımlarda yatırıma 2013 yılında başlanması durumunda 1. Ve 2. Bölge sigorta primi ve işveren hissesi desteğinden yararlanacaktır. Ancak 2014 yılında başlanırsa yararlanamayacak ve verilen teşvik süresi minimum bir maximum 3 yıl daha az teşvik verilecektir.

**Tablo 4: Yatırıma Katkı Oranı ve Vergisel Destek Oranı**

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)
1.Bölge	10/15	30/50	20/25	30/50
2.Bölge	15/20	40/55	25/30	40/55
3.Bölge	20/25	50/60	30/35	50/60
4.Bölge	25/30	60/70	35/40	60/70
5.Bölge	30/40	70/80	40/50	70/80
6.Bölge	35/50	90/90	45/60	90/90

Kaynak: 3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımı Hakkında Kanun, Resmi Gazete,2012

2012 yılında çıkarılan kanuna göre yatırıma katkı oranı ve vergisel destek oranları yukarıdaki tabloda verilmiştir. 2013 yılına kadar yatırımın gerçekleşmesi durumunda ise oransal olarak teşviklerde artış yaşanmıştır. Birinci bölgede gerçekleşecek yatırımların 2013 yılında gerçekleştirilmesi durumunda yatırıma katkı oranı %15'e çıkmaktadır.

2012 yılından sonra gerçekleştirilen yatırımlar istihdamın teşviki, teknolojik faaliyet gösteren şirketlere yazılım desteği, ihracatı geliştirmek amacıyla Türkiye İhracatçılar Meclisiyle birlikte dış ticaret şirketlerine doğrudan ve dolaylı olarak teşvikler verilmektedir. Savunma Sanayisi alanında faaliyet gösteren şirketlere üretim kapasitesini artırabilmesi amacıyla doğrudan yatırım desteği sağlanması, Savunma alanında üretilecek makine ve ekipmanlarına mühimmat üretiminin desteklenmesi ve Motorlu taşıt ana sanayisinin, motor ve motor aksamlarının üretimi ve geliştirilmesi amacıyla destekler verilmiştir. Sağlık Turizmi kapsamında ise firmalara danışmalık, uluslararası sağlık sistemi akreditasyonları sağlamak, yurt dışından tedavi amaçlı gelen hastalara yönelik teşvikler sağlanarak Sağlık Turizmi canlandırılmaya çalışılmıştır. Eğitim yatırımlarına sağlanan teşvikler ise mevcut okulların kapasitesinin artırılması, modernize edilmesi amacıyla gerçekleştirilen yatırımlar en az 5. Bölge teşviklerin yararlandırılacaktır. Hava araçlarının kullanım bakım ve tamirine yönelik eğitim yatırımlarına asgari 20 milyon yatırımları da bu teşvik kapsamındadır. Ancak Üniversite ve yükseköğretim eğitim yatırımları genel teşvik düzeyinde yararlandırılmaktadır. Maden Ocağı işletimi, işleme ve zenginleştirme yatırımları, üretilen madenlerin elektrik üretimi olarak kullanılan yatırımlarda 5.bölge teşvikinden yararlandırılacaktır. Az gelişmiş bölgelere yatırımın gerçekleştirilmesi, istihdamın artırılması, üretim ve ihracatın artırılması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının minimum düzeye indirilmesi amacıyla Oluşturulan

Cazibe Merkezleri yatırımı kapsamında imalat sanayi yatırımları, çağrı merkezi ve veri merkezi yatırımlarını kapsamaktadır. Kırsal kalkınmayı destekleme yatırım programı oluşturulmuştur.

2018 yılında ise verilen teşvik paketi 135 milyar TL teşvik paketi kapsamında demir çelik endüstrisinin gelişimi, demiryolu ulaşım sistemleri, savunma sanayisi alanında, ana metal sanayisi, Dizel ve hibrit motor üretimi, yenilebilir enerji teknolojileri (güneş enerji panelleri), petrol kimya sanayisi, havacılık sanayisi, entegre hayvancılık ve madencilik üretim tesisleri, petrol rafinerisi ve tıbbi cihaz üretimini kapsamaktadır.

**Tablo 5: 2001-2018 Yılları Arasında Yatırımlar Bazında Verilen Teşvik Belgesi Miktarı ve Yatırım Değeri (Milyon TL)**

	Stratejik Yatırımlar		Bölgesel Yatırımlar		Büyük Ölçekli Yatırımlar		Genel Yatırımlar	
	Yatırım Değeri	Belge Adedi	Yatırım Değeri	Belge Adedi	Yatırım Değeri	Belge Adedi	Yatırım Değeri	Belge Adedi
Yerli Sermaye	55.767	10	291.851	20.442	36.461	76	326.583	42.146
Yabancı Sermaye	83.067	38	83.902	1303	42.576	62	79.850	2.426

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik İstatistikleri,2018

Teşvik belgeli yatırımlara göre değerlendirdiğimiz zaman ise stratejik ve büyük ölçekli yatırımlarda yabancı yatırımcı daha fazla yatırım gerçekleştirmiştir. Verilen teşvik belgelerinde yabancıların yatırımları gerçekleştirme oranı yerli yatırımcılara göre daha yüksektir.

**Tablo 6: 2001-2018 Yılları Arasında Yatırımlar Bazında Verilen Teşvik Belgesi Kapsamında Yatırımların İstihdama Katkısı**

	Stratejik Yatırımlar	Bölgesel Yatırımlar	Büyük Ölçekli Yatırımlar	Genel Yatırımlar
Yerli Sermaye	9.382	1.047.562	29.636	1.144.572
Yabancı Sermaye	4.130	103.159	15.798	205.898

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik İstatistikleri,2018

Yatırım teşvik belgesi açısından toplamda 66.503 teşvik belgesi verilirken toplamda 1 trilyon TL yatırıma sahip olarak 2.560.137 kişiye istihdam sağlanmıştır. Bu yatırımlarda %71 yerli sermaye olurken %29 oranında yabancı yatırımcı yatırım gerçekleştirmiştir.

Yatırım teşvik belgesi 2017 yılı açısından en yoğun dönemini yaşamıştır diyebiliriz. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının verilerine göre 7406 belge 180 milyar TL yatırım gerçekleştirilirken 2018 yılında ise belge adedi 5914 yatırım değeri 157 milyar TL'ye düşmüştür.

### 4.3. 2018 Döviz Kuru Dalgalanması ve Genel Ekonomiye Etkisi

Kriz ekonomisti Roubını. Krizleri “siyah kuğuya” benzeterek ünlü ekonomist küresel dünyada her on yılda bir krizin meydana geleceğini ifade etmiştir. Küresel kriz ABD gayrimenkul balonunun patlaması yani kredi genişlemesinin vermiş olduğu durgunluk sebebiyle Amerikan finans sektörünün türev araçlarını satın alan Uluslararası yatırımcılara sirayet etmesi krizin etki alanını genişletmiştir. 2008 Krizinin sebeplerinden bir tanesi ise Amerikan Merkez Bankası (FED) faiz artırımını uluslararası düzeyde fon yöneticileri yatırımlarını spekülatif yatırımlara yöneltmesi ekonomideki kırılma noktaları biraz daha artırmıştır (Roubını ve Mihm,23)

2010 yılında Avrupa Borç Krizinin yaşanması ve izleyen yıllarda iç talebe doğru yaşanan büyüme metodu, gerçekleştirilen yatırımlar için uluslararası piyasalardan dövizle borçlanılması, dış borç stokunun her yıl artış göstermesi, döviz fiyatlarında 2012 yılından itibaren yükseliş ivmesine girmesi cari açığın boyutunun artmasına sebep olmaktadır. 2012 yılından itibaren ithalattaki bağımlılığın azaltılması, stratejik ve büyük ölçekli yatırımlara ağırlık verilerek teşvik paketini bu alanlarda yoğunlaştırmıştır.

Son üç yılda yaşanan uluslararası arenada yaşanan siyasi gelişmelerden ekonomik etkilerine bakacak olursak 2016 yılında İngiltere Başbakanı May faiz oranlarının ekonomik iyileşmedeki etkilerinden bahsetmiştir. Brexit oylamasından sonra Maliye Bakanı ise yatırım harcamalarının artırılması gerektiğini savunmuş bunun için ise 23 milyar Euro alt yapı yatırımlarına aktarılacağı bu fonun yarısının alt yapı yatırımlarına, geri kalan kısmı ile kamu özel ortaklığı modeli ile finanse edileceğini bildirmiştir (Tokatlıoğlu, vd. :22; O'Neill,2017).

2016 yılında Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle birlikte yolların, köprülerin, hava limanlarının, sağlık tesislerinin ve tünellerin yeniden inşa edileceğini yine aynı ülke Vergi İndirimleri ve İstihdam Yasası çıkarılmıştır. Bu yasayla birlikte ülkede vergi indirimleri ile birlikte yatırımların, istihdamın artırılması, kamu alt yapı yatırım projelerinin hayata geçirilmesi planlanmıştır(Tokatlıoğlu:22; O'Neill,2017). Trump yönetime geldikten sonra ekonomik milliyetçi söylemlerini harekete geçirmeye başlamıştır. Bu çerçevede ilk olarak Trans Pacific Ortaklığından çekilmiş, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşmasından, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasını devre dışı bırakıp, Kanada'yı olduğu gibi sürecin dışına çıkarmıştır. ABD'de hükümetinin diğer ülkelere çeşitli ürünlere gümrük vergisini artırmıştır. Sırasıyla Çin, AB ve Türkiye'ye ve vb ülkelere yayılmaya başlamıştır. Amerikan Merkez Bankası (FED) 2018 yılı içerisinde 4 faiz artırımı politika faiz oranlarını ise 2,25'ten 2,50 seviyesine yükseltmesi Gelişmekte Olan Ülkelerin para birimleri üzerinde negatif etki oluşturmuştur. Ticaret savaşları dolayısıyla Türkiye'nin ABD'den almış olduğu gümrük vergilerinin yükseltilmesi, ABD'nin Türkiye'den almış olduğu demir çelik ürünlerinde gümrük vergilerinin yükseltilmesi hakkında hem Türkiye hem de ABD birbirlerine uyguladıkları vergiler bakımında DTÖ dava açmıştır (Yılmaz ve Divani,2018: 22).

Türkiye'de ise Avrupa Borç Krizinin etkileriyle birlikte süreci 2012 yılının Şubat ayından itibaren aldığımız zaman Üretici Fiyat Endeksi tek haneli rakamlara düşmüştür. 2014 yılının ilk beş ayında çift haneli görmesi 2016 yılının Kasım ayında %6.41 seviyelerinden Aralık ayında %9.94 seviyesine bir sonraki ay ise %13.69 seviyelerine çıkması ve 2017 yılının ilk ayından itibaren makroekonomik göstergelerde bozulma eğilimi gözümüze çarpmaktadır. Yılın sonuna doğru enflasyon oranı %15.47 oranıyla kapatmıştır. Enflasyon oranlarının yükselmesi faiz oranlarının yükselmesine, yatırımların duraklamasına, istihdam oranlarının düşmesine yol açacaktır (Merkez Bankası, Enflasyon Verileri,2018). İlk olarak aşağıdaki tabloda ihracatı karşılama oranlarına baktığımız zaman 2016 yılında yapılan ithalatın 2017 yılında %20 oranında artış göstermesi, ihracatın ise %10 oranında artış göstermesi ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %4 oranında düşüş göstermiştir.

**Tablo 7: Türkiye'de 2012-2018 Yılları Arasında Dış Ticaret İstatistikleri (Milyar ABD USD)**

Yıl	İthalat	İhracat	İhracatın- İthalatı Karşılama Oranı
2012	236.545	152.462	%64.5
2013	251.661	151.803	%60.3
2014	242.177	157.610	%65.1
2015	207.234	143.839	%69.4
2016	198.618	142.530	%71.8
2017	233.800	156.993	%67.1
2018	223.039	168.023	%75.3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri,2018

Dış Ticaret kanalına baktığımız zaman ise 2012 yılından itibaren mobil teknoloji ve bilgisayar ürünlerinin kullanımının yaygınlaşması, bu ürünlerin tüketiminin sınırlandırılması

amacıyla ilerleyen zamanlarda taksit sınırlandırılmasına gidilmiştir. 2016 yılının son çeyreğinden itibaren teknolojik ürünlerinden mobil iletişim cihazlarına uygulanan taksit uygulamasına son verilmesi, bilgisayar ve elektronik aletlere gelen yeni düzenlemeyle 9 aydan 6 aya düşürülmüştür. Market ve akaryakıt alımlarında taksit sınırlamasına son verilmiştir (A Haber,2016). 2018 Yılında Bankaların kredi kartlarına olan taksit yasağını teknoloji şirketlerinden kullanılan mobil banka kredisiyle delmeye başlaması tüketicilerin mobil iletişim araçlarını iki yılda bir değiştirmesi önlemler almaya yönelik 1 Eylül'den itibaren cep telefonu alımlarında kredi taksit uygulamasının 6 aylık süreyi geçemeyeceğini vurgulamıştır (Sözcü, 2018).

Özel sektör ve kamu sektörünün ödenmesi gereken kısa vadeli borç stokunun ödemelerinin gerçekleştirilmesi, piyasadaki konut sektörüne sağlanan faiz oranlarının enflasyon oranlarının altında kalmasıyla birlikte kredi genişlemesi yoluyla konut satın alınmasının teşvik edilmesi, reel piyasada dönen mevduatların konut sektöründe yoğunlaşması iç piyasadaki dinamikleri yavaşlatmıştır. ABD ile Türkiye arasında yaşanan ekonomik ve politik gerilim ise piyasa yapıcılarını tedirgin etmeye başlamıştır. Ülkede ekonomi politikaları üzerinde yaşanan hassas durumlar, kredi derecelendirme kuruluşları tarafından not indirimlerinin verilmesiyle krizin sinyallerini başta hisse senedi piyasasında olmak üzere yabancı sermaye çıkışını hızlandırmıştır. Brent Petrol varil fiyatlarının 2016 yılında 47 ABD doları düzeyinden 2018 Mayıs civarında 76 ABD dolarına ulaşması petrol ithal ülkeler açısından ithalatı arttırması bunun yansıması ise sanayide ham madde olarak petrol ve türevlerini üretime katan enerji santralleri ve sanayi kuruluşlarına etkisi ise olumsuz etkilemektedir. Petrol fiyatlarının yükselmesi enerji fiyatlarının ise petrole bağlı olmasından dolayı otomatik olarak arttıracak birçok sektöre etki edecektir.

Döviz kuru dalgalanmasının bir diğer nedeni ise kamu özel işbirliği modeli ile gerçekleştirilen yatırım projeleridir. Özel sektör yatırımı gerçekleştirirken yurt dışı finansman kaynaklarından kredi temini yoluna gitmiş bu durum ise özel sektörün dış borç stokunu artmasına neden olmuştur. Bir diğer neden ise yapılan erken seçim dolayısıyla yabancı yatırımcı tarafından ekonomik belirsizlik ortamının oluşması sermaye çıkışını hızlandırarak TL'nin dolar kuru karşısında hızlı bir şekilde değer kaybetmesini sağlamıştır. Döviz kurunda yaşanan dalgalanmaların etkisi ise 2018 yılında ise enflasyon oranları mayıs ayında %20 oranı görünürken eylül ayında ise %46.15 oranıyla 2003 yılından sonra izlenen en yüksek ÜFE oranıdır. TÜFE oranıyla ise 2018 yılının Ekim ayında %25.14 oranı gözükmiştir. (Merkez Bankası, Enflasyon Verileri,2018)

2018 yılının Kasım ayı verilerinin 2017 yılının son dönemine göre karşılaştırma yaptığımız zaman doğrudan sermaye ve diğer sermaye yatırımları %33.9 oranında azalışla 129.5 milyar ABD doları olurken, portföy yatırımları %16.9 azalarak 144 milyar ABD doları, yurt dışı yerleşiklerin hisse senedi stoku %39.6 oranıyla 31.4 milyar ABD doları, yurtdışı yerleşiklerin DİBS stoku 19.4 milyar ABD doları olmuştur. Özel sektörün yurt dışından temin ettiği kredi borcu, uzun vadeli kredi borcu 8.8 milyar ABD doları azaltılarak 213.3 milyar ABD doları, kısa vadeli borçlarından ticari krediler harici ise 3.1 milyar ABD doları azalarak 15.5 milyar ABD doları olmuştur. Kısa vadeli dış borç stokuna baktığımız zaman aynı dönem aralığına göre %1.8 oranında azalışla 116.5 milyar ABD doları olurken bu borcun bankalar kaynaklı tarafı ise 58.1 milyar ABD doları olmuştur. Diğer sektörler bazında ise 52.4 milyar ABD doları olmuştur. Kasım ayı sonu itibariyle vadesine 1 yıl veya daha az kalmış kısa vadeli borç stoku ise 174.5 milyar ABD doları bu borcun %18.4'i kamu borcu %72.2 özel sektörün %3.4'ü ise Merkez Bankasının borcudur (Merkez Bankası, Ödemeler Dengesi İle İlgili İstatistikler,2018).

2018 yılında Mart ayında başlayarak Ağustos ayında tepe noktayı gören döviz kuru dalgalanmasının ekonomi üzerinde fiyatlar gene düzeyini bozarak hane halkının satın alım gücünü düşürmüştür. Bunun nedeni ise döviz kurunda yaşanan artış eğiliminin ham madde, malzeme, petrol ve petrol benzeri ürünlere, ithalata dayalı sanayi ürünlerine birçok üretim ve tüketim ürünlerinde fiyatlarda artış meydana getirmiştir. Hane halkı ise tüketime konu olan ürünlerin talebinde zayıflama bunun nedeni ise satın alma güçlerinin aynı doğrultuda

artmamasından kaynaklanmaktadır. Toplam talebin azaldığı sektörlerin başında otomotiv, tekstil, gıda ve birçok sektöre etki etmiştir. 2018 döviz kuru dalgalanmasından dolayı ithalat azalırken ihracatta artış yaşanmıştır. Ticaret Bakanlığı verilerine göre Ağustos ayında dış ticaret açığı 2.464 milyon ABD doları olurken, Eylül ayında 1.920, Ekim ayında 483 ve Kasım ayında 651, Aralık ayında ise 2.675 milyon ABD açık verilmiştir. 2017 yılında 76.807 milyon bu yıl ise toplam dış ticaret açığı 55.015 milyon ABD doları olmuştur. Döviz kuru dalgalanması ithalatı düşürmüştü ve dış ödemeler açığında ise yaklaşık 18 milyar dolarlık bir azalış yaşanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2018).

**Tablo 8: 2012-2018 Yılları Arasında İşsizlik Oranları**

2012-2017 Yılları Arası İşsizlik Oranları		2018 Yılı İçerisinde İşsizlik Oranları			
Yıl	Oran	Ay	Oran	Ay	Oran
2012	8.4	Ocak	10.8	Temmuz	10.8
2013	9.1	Şubat	10.6	Ağustos	11.1
2014	9.9	Mart	10.1	Eylül	11.4
2015	10.3	Nisan	9.6	Ekim	11.6
2016	10.9	Mayıs	9.7		
2017	10.9	Haziran	10.2		

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2018

İşgücüne katılım oranları 2012 yılından 2017 yılına kadar artış eğilimi göstermiş bu rakamlar ise 2018 Nisan ve Mayıs ayları hariç ekim ayı dahil olmak üzere çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Elde edilen veriler eşğinde işsizlik her geçen sene artmaktadır. İşsizliğin çözümü ise işgücünü teşvik kanunu çıkarılarak bu oranın hızlı bir şekilde artmasının önüne geçilmek istenmektedir. Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerine göre 2018 yılı içerisindeki toplam işsizlik oranları %11.3 gerçekleşmiştir (BÜMKO, Temel Ekonomik Büyüklükler, 2019).

**Tablo 9: 2011-2018 Yılları Arasında Konularına Göre Güven Endeksleri**

Yıl	Ekonomi Güven Endeksi	Tüketici Güven Endeksi	Hizmet Sektörü Güven Endeksi	İnşaat Sektörü Güven Endeksi	Perakende Ticaret Güven Endeksi	Sanayi Üretim Endeksi
2011	111.2	79.6	109,1	92,2	108,2	80,1
2012	104.9	75.6	104,7	87,8	103,8	83,5
2013	104.8	76	103,7	84,1	105,9	89,0
2014	100.8	72.5	99,3	81,7	104,3	94,2
2015	98.4	66.3	99,9	83,1	102,7	100,0
2016	96.8	69.5	94,0	80,6	102,1	103,4
2017	100.2	68.6	98,9	83,4	101,9	112,6
2018	91.7	66.8	88,4	71,0	95,2	114,2
2019	78.5	58.2	68.9	54	82.7	

Kaynak: TÜİK, Konularına Göre İstatistikler, 2018

TÜİK verilerine göre yayınlanan endekslerde 2011 yılından itibaren bir azalış ivmesi gözükmektedir. Ekonomi Güven Endeksi 2017'de 100.2' den 2018 yılında ise %8.5 düşüş yaşanmıştır. Tüketici güven endeksi yaklaşık %20, hizmet sektöründe %10, İnşaat Sektöründe %15, Perakende Ticaret Güven Endeksi %5 düşüş gösterilmiştir. Sanayi Üretim Endeksi ortalama ise ilk 11 ay için 114.2 olmuştur. Aralık ayına ilişkin endeks yayınlanmamıştır. 2019

yılına Ocak ayına ilişkin veriler bir önceki yılın ortalamalarına göre düşüş yaşanmış ancak yıllık ortalamalara göre düşüş trendine geçtiği gözükmektedir.

Merkez Bankası istatistiklerine göre kamu idaresinin 32 milyar ABD doları, 5 milyar TCMB'nin ve 136 milyar dolar ise özel sektörün borç ödemesi bulunmaktadır (Merkez Bankası, Kısa Vadeli Borç İstatistikleri, 2018).

Dalganın şiddetinin artmasıyla birlikte Merkez Bankası tarafından atılan adımlar ise şöyledir. Bankaların ihtiyaç duyduğu likiditenin karşılanacağı, yabancı para zorunlu karşılık oranlarında 400 puan, TL tüm vadelerde karşılık oranlarında 250 puan faiz indirimine gitmiştir. Piyasalara 10 milyar TL ve 6 milyar ABD doları kaynak aktarımı sağlamıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu tarafından swap işlemlerine sınırlama getirilmiştir. Swap işlemlerinde yasal öz kaynakların %50'sini aşamayacaklarını, aşım halinde yeni bir işlem yapılamayacağını belirtmiştir. Yabancı yatırımcının düşük faizle TL ile borçlanıp yüksek fiyattan döviz satın alınmasını spekülasyon ataklarının önüne geçmek amacıyla bu oran %25'e düşürülmüştür. Alınan önlemler neticesinde kur atakları bir nebze durdurulmuş ancak döviz kurunun yükselmesiyle birlikte Merkez Bankası ilerleyen zamanlara doğru faizleri 17.75'ten 625 baz artırarak politika faizini %24 yaparak kurun yükselme trendini kırmıştır (Sabah,2018).

Para politikası ile alınan önlemler kurda yaşanan ateşin düşürülmesi bu ateşin ise kısa süreli mi uzun süreli mi düşük kalacağı ise izlenen ekonomi politikalarıyla belirleneceğini göstermiştir. Döviz kurunun tetiklediği ÜFE ve TÜFE oranlarının yükselmesi maliyet enflasyonu ile fiyatlar genel düzeyine etki etmesiyle birlikte bireylerin satın alım güçlerini düşürmesi, mevcut ücretler ile toplam talepte düşüş eğilimlerinin yaşanması piyasayı harekete geçirecek maliye politikası araçlarına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

2018 yılında döviz kuru dalgalanması meydana gelmiş bunun sebepleri ve etkileri verilmiştir. Döviz kuru dalgalanması kapsamında alınan önlemlere baktığımız zaman vergisel teşvikler kapsamında beyaz eşyada ÖTV oranı sıfırlanırken, araçlarda ÖTV oranı %50'den %35'e düşürülmüştür. Mobilya sektöründe KDV oranı %18'den %8'e düşürülmüş, ticari araçlarda KDV oranları %18'den %1'e düşürülmesi, tapu harçlarını %4'ten %3'e düşürülmesi ve konut satışlarındaki KDV oranını %18'den %8'e düşürülmüştür (Akşam,2018)

Ekonomideki durgunluğun giderilmesi amacıyla enflasyonla mücadele programına girilmesi bu program kapsamında temel gıda ürünleri ve diğer tüketim ürünlerinde 3 ay süreyle minimum %10 oranında indirim uygulanması amacıyla Enflasyonla Mücadele Programına yerel ve ulusal zincir, perakende zincir marketlerinin destek vermesi, tekstilden giyime birçok sektörde programa destek verilmiştir.

Enflasyonla mücadele programına destek verilirken enflasyon oranı ise %24 oranından %20.35'e düşürülmüştür. Enflasyonun temel ve ara mal niteliğindeki sanayi hammaddelerinin döviz kuru üzerinden fiyatlarının artış göstermesi, döviz kurunun enerji piyasasına etki etmesi maliyetleri artırması bazı firmaları bu oranlardan yüksek bir şekilde zam yapmasını sağlamış oldu.

Ağustos ayından Ocak ayına kadar fiyatların yükselmesi bireysel tüketicilerin satın alımının düştüğü Ocak ayına kadar ise insanların fiyatlarda meydana gelen istikrarsızlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Hane halkı ise tüketim alışkanlıklarını azaltarak tasarruf eğilimine gitmiştir. Örnek vermek gerekirse x ucuzluk marketinin günlük cirosu yaklaşık olarak 9-11 bin TL arasında değişmekteyken yapılan zamlardan sonra günlük ciro miktarı 5.5-8 bin TL arası değişmektedir. Durgunluk sadece market sektöründe değil, inşaat, tekstil, giyim birçok sektörü maliyet yönünden etkileyerek fiyatlar genel düzeyini bozmuştur.

Yaşanan döviz kuru dalgalanmasıyla birlikte talepte meydana gelen azalmalar işsizlik oranlarının artmasına zemin hazırlamıştır. İşsizlikle karşı karşıya kalan bireylerden kredi kullananlar için kredilerini ödeyememe riski ortaya çıkmaktadır. BDDK'nın yayınladığı bütende takipteki alacaklar 96 milyar TL'ye ulaşmıştır (BDDK, Aralık 2018Bülteni).



2018 yılında krizden sonra alınan önlemler piyasayı rahatlatmış ancak bu önlemler ekonomide istikrarın sağlanması amacıyla yatırımların sürdürülebilirliği için maliye, para politikaları ve siyasi politikalarla uyumlaştırılması gerekir. Piyasa yapıcılara karşı alınacak her türlü önlem serbest ekonomi politikası kapsamında olmalı ancak piyasadaki fiyat istikrarını bozucu spekülasyon atakları olduğu zaman ise devletin teşvikleri le şefkatli yüzü gösterilirken düzenleyici ve denetleyici rolü ise regülasyonlarla hissettirilmesi gerekir. Bunun sonucunda ekonomide istikrar sağlanınca satın alma gücü artacak güven endeksleri artacak makroekonomik veriler belirli bir süreçten sonra kendiliğinden rayına oturacaktır.

Her kriz uygulanan istikrar politikalarında dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm kimi zaman maliye politikasının teşvik politikası aracında hissedilmiş kimi zaman ise maliye politikasının araçlarından kamu borçlanmasıyla hissedilmiştir. Piyasa dinamiklerini harekete geçirmek amacıyla doğrudan ve dolaylı olarak sağlanan teşvik politikaları ise her yıl artarak verilmiştir. Teşvik politikalarında dönüşüm ise krizin meydana geldiği sektörler doğrudan dolaylı olarak desteklenerek iç talep canlandırılarak fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılmıştır.

Dünya’da ve Türkiye’de meydana gelen siyasi, coğrafi ve ekonomik koşullar sıkı takip edilerek yatırımlar üzerine etki etmesinin önüne geçilmesi gerekir. Siyasi koşullar ile coğrafi risklerin meydana geldiği zaman yabancı yatırımcıya güven verecek politikalar izlenerek yatırımların dış finansman kaynağı ile gerçekleştirilmemesi gerekir. Verilen teşviklerde yatırımın gerçekleştirilmesi gereken öz kaynak sınırının belirli bir tavana çıkarılarak yatırımların sürdürülebilirliği lehine adımların atılması gerekir. Yatırımların sürdürülebilirliği büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde devam etmesini sağlayacaktır (Çelik ve Çağlan,2018: 25-41).

Ticaret Savaşları, artan gümrük vergileri ile Dünya Ticaret Örgütüne güvenin azalması, gelişmekte olan ülkelere sermaye akışının güvenli limanlara doğru yönelmesi, büyüme politikalarının iyimser oranlarda belirlenmesi, Avrupa Birliğine üye ülkelerde yaşanan ekonomik durgunluk pozisyonları gibi küresel konjonktürel durumlar politikaların belirlenmesinde rol oynayacaktır (Yılmaz ve Divani:23).

## 5. SONUÇ

2000 yılından 2018 döviz kuru dalgalanmasına kadar verilen teşvik sisteminin kapsamı ise iç dinamikleri harekete geçirici, piyasa dinamikleri ihtiyaçları doğrultusunda, stratejik yatırımların gerçekleştirilmesi, ithalatta yaşanan bağımlılıkların önüne geçilmesi amacıyla teknolojik ve yazılım yatırımlarına ağırlık verilmesi, savunma sanayisi alanında mühimmat, makine ve ekipman üretimi, geliştirilmesi, modernleştirilmesi amacıyla özel sektöre devlet yardımı verilmiştir.

Krizlerle mücadele kapsamında krizin meydana geldiği kanal belirlenerek o kanalda alınan önlemler neticesinde yeni bir krizin patlak vermemesi amacıyla para ve maliye politikalarının birlikte uygulanması gerekir. Ekonomik dalgalanma puslu bir havaya benzer bu havada göz gözü görmez ancak kurt seslerinin duyulmaması amacıyla ortaya yeni çıkarılacak spekülasyon hareketlerin bastırılması gerekir. Ekonomistlerin piyasaya yön verici açıklamaları yabancı yatırımcılar üzerinde panik havası oluşturarak yabancı sermayenin ülkeden kaçışını hızlandırmıştır. Ülke aleyhine olan söylemlerin ne kişinin kendisine ne de ülkesine yarar sağlayacaktır.

Krizlerle mücadele kapsamında dış ticaret alanında ithalat yapan bireylerin yurt dışından gümrük vergisiz alışveriş değeri düşük gösterilerek yurt dışındaki satıcının gümrük vergisiz değeri esas gösterilmesi bunun neticesinde ise ithalata yönelik vergisiz alışveriş artması sonucunda devletin gümrük vergisi gelirlerinin düşmesine neden olmaktadır. Küresel çapta faaliyet gösteren E-Ticaret, Sosyal Medya, Video ağlarının Türkiye’de ofis açılması gerektiği bunun için yerli kullanıcılar tarafından reklam ücretleri vergi dışında kaldığı için ülke dışına döviz çıkışını sağlamaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle bilgi ve iletişim teknolojilerinde gelişme ile birlikte ülkelerde hizmetler sektöründe ve bireysel teknoloji kullanımının yaygınlaşması, reel sektöre doğrudan ve dolaylı olarak verilen teşvik paketinin küresel alanda E- ticaret sitelerine, oyun programlarının yazılımına ve savunma sanayisi kapsamında üretilen makine ve ekipmanlardaki yazılımların millileştirilmesi gerekir. Teşvik politikaları gerçekleştirilirken özel sektör yatırımcılarının üzerindeki denetimlerin artırılmasının nedeni ise verilen teşviklerin yatırımlardaki sürdürülebilirliğin sağlanması gerekir. Teşvik belgeli yatırımlar gerçekleştirilirken özel sektör yatırımcılarının öz kaynak oranının artırılması bunun nedeni ise finansal sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekir. Öz kaynak ve denetimdeki politikaların teşvik belgeli yatırımların yatırıma dönüşme oranını artırılarak sürdürülebilir büyüme ve kalkınma sağlanacaktır.

Krizler ve teşvik politikaları birbirlerinin tamamlayıcısı konumundadır. Ekonomik dalgalanma sürecinin atlatabilmek amacıyla teşvik politikaları kullanılarak ekonomik talebin canlandırılması ekonomik istikrarın sağlanması hedeflenmektedir. Teşvik politikaları kapsamında verilen teşvikler verimsiz bir şekilde gerçekleştiği ve yatırımcıların finansal sürdürülebilirliğinin sağlanmadığı zamanlarda iflas ile karşılaşmakta özel sektörün yatırımı atıl kalarak yatırımcıyı borçlandırabilmektedir. Bu durum ise Özel sektör yatırımcısının yatırımları gerçekleştirmek amacıyla öz kaynağının yetersiz geldiği durumlarda uluslararası finans kesiminden borç sağlanması dış borç stokunun artmasına ve döviz kurunun artması ile birlikte borç yükünün artmasına bu durum ise ödemeler dengesi krizine yol açarak krizlere zemin hazırlamaktadır. Bunun neticesinde krizlere zemin hazırlayan teşvik politikalarından kaçınılması gerekir. Son zamanlarda alınan önlemler piyasanın rahatlamasını sağlamış ancak bu önlemler finansal sürdürülebilirlik, maliye ve para politikalarının araçlarıyla etkin bir şekilde desteklendiği zaman dalgalanmanın şiddeti hafifletilecek artçı saldırılara neden olması engellenecektir.

Sonuç olarak meydana gelebilecek artçı sarsıntılara karşı alınabilecek önlemler:

- Ekonomik dalgalanma meydana gelmeden önce alınan sinyaller bir an önce fark edilmesiyle birlikte maliye ve para politikaları kullanılarak ekonomik dinamiklerin dengeye gelmesi ekonomi politikalarında dönüşümün oluşturulması gerekir.
- Uygulanan teşvik politikalarının piyasa dinamiklerini harekete geçirmek için özel sektör yatırımcısı ile ilgili kamu idaresi yatırım ve işletme aşaması dâhil tüm aşamalardan koordinasyonun sağlanması ve yatırımların sürdürülebilirliğinin doğrudan ve dolaylı olarak sağlanması
- Kısa vadede krizlerle mücadele edebilmek amacıyla para politikalarının tam etkin, sıkılaştırıcı önlemler alınarak enflasyonla mücadele edilmesi
- Kamu ekonomisinin dinamiklerinden fiyat istikrarını bozucu düzenlemelerde bulunan özel sektör dinamiklerine regülasyonlar uygulanarak toplam talebin düşmesinin engellenmesi
- Ekonomik dalgalanma dönemlerinde bürokratik sürecin kısaltılması, ekonomik istikrara yönelik enflasyonla mücadele programının her zaman uygulanması.
- Maliye politikası araçlarının birbirleriyle uyum içinde hareket ederek birbirini desteklemesi bu dönemde vergisel, teşvikler ve dış ticaret politikalarına ağırlık verilerek borçlanma politikası kapsamında düzenlemeler sınırlı tutulması gerekir.
- Bireysel tüketicilerin tasarruf eğilimlerinin artırılması amacıyla gereksiz tüketimleri artırıcı uygulamaların kısıtlanması (Örnek olarak kredi kartı kullanımları)
- Özel sektörün ve kamu kesiminin dış borçlanma oranının azaltılması, azaltılmadığı takdirde coğrafi risklerden dolayı belirlenen uluslararası ilişkilerin ekonomi politikalarına yön vermesinin engellenmesi gerekir.
- Uluslararası arenada yer alan uluslararası ticarete yön veren Dünya Ticaret Örgütünün politikalarının gözden geçirilmesi, rekabeti bozucu Ticaret Savaşlarına yaptırım uygulanması
- Küresel ekonominin yön verdiği ekonomi politikaları doğrultusunda ulusal ekonomi politikalarına yön verilmesi

- Küresel alanda dolaşımdaki döviz kurunun çeşitlendirilmesi ve bu alanda tek para biriminin uluslararası ölçekteki hâkimiyetine son verilmesi
- Son dönemde uygulanan serbest ekonomi politikaları doğrultusunda devletin ekonomiye müdahalesinin minimum düzeyde olmasından dolayı piyasa yapıcılarının piyasadaki fiyat istikrarını bozması sosyal devlet ilkelerini zedelemesinden dolayı devletin ekonomideki alanının genişletilmesi gerekir.

## KAYNAKÇA

- A Haber (2016). <https://www.ahaber.com.tr/galeri/gundem/cep-telefonu-ve-marketlere-taksit-yok-elektronige-6-taksit> (E.T:06.02.2019)
- Akşam (2018). <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/2018-beyaz-esya-mobilya-otv-kdv-indirimi-son-dakika-ne-kadar-oldu-beyaz-esya-indirimi-kac-tl/haber-788780> (E.T:07.02.2018).
- Akdeve, E. ve Karagöl, (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler Ve Ülke Uygulamaları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,(37),329-350
- Altınöz, U.(2012) *Finansal Krizler, Erken Uyarı Sinyalleri Ve 2008 Global Krizi İçin Türkiye Ve ABD Örneği*, Beta Yayın Evi, İstanbul 2012.
- Altıok, M. , (2010). Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikaları Tartışmaları”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, (3), 75-102.
- Anbar, A. ve Şenol, G. (2010). 2007-2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türkiye’de Reel Sektör Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi, *Vergi Dünyası Dergisi, Mart 2010*, (343), 172-182
- Bahçeci, S. (1997), Ortodoks ve Heteredoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- BDDK (2018). Aralık Bülteni. <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/> (E.T:07.02.2019).
- Bilici N. (2013), Avrupa Birliği ve Türkiye, Seçkin Kitabevi, 6. Baskı, Ankara.
- Bocutoğlu, Ersan. (2012). İktisadi Düşünceler Tarihi, Murathan Yayınevi, Trabzon.
- Çelik, Ş. ve Çağlan E. (2018). Türkiye’de Finansal Gelişmişlik Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Sistematik Bir Tarama, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İBBF Dergisi*, 1(1),25-41
- Dağdelen, İ. (2011), Avrupa Bütünleşme Sürecinde Yunanistan'ın Borç Krizi, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 10(2), 1-26
- Değirmen, S. (2008). Türkiye’de Ortodoks İktisat Politikası ve IMF: Enflasyon Raporları , *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2 (2), 133–148.
- Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Antlaşması,25 Şubat 1995 Tarihli ve Mükerrer 22213 Sayılı Resmî Gazete.
- Eğilmez, M. (9 Nisan 2013). Ortodoks ve Heterodoks Ekonomi Politikaları. <http://www.mahfiegilmez.com/2013/04/ortodoks-ve-heterodoks-ekonomi.html>. (Erişim Tarihi:05.02.2019).
- Ertuğrul, Ahmet. (2014). *Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi*, Efil Yayınevi, Ankara.
- Fırat E. (2009).Türkiye de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi Politikası, *S.Ü.İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (17), 501-524
- Karagöz K. ve Ergün S. (2010). Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Kaynakları: Ekonometrik Bir Değerlendirme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (2), 169-185
- Kocadağ S. (2010). *Ekonomik Krizlerle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü: Türkiye’de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Merkez Bankası (2018). Enflasyon Verileri. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatları> (E.T:05.02.2019)
- Merkez Bankası (2018). Ödemeler Dengesi İstatistikleri. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/> (E.T:05.02.2019)
- Merkez Bankası (2018). Kısa Vadeli Borç İstatistikleri. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/kisa+vadeli+dis+borc+istatistiklerii> (E.T:05.02.2019)
- Musgrave, Richard A. (1959). *The Theory of Public Finance*, New York: McGraw – Hill.
- Noyan E. (2016). *Türkiye'deki Tarımsal Faaliyetlere Uygulanan Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- O'Neill, Dominic. (2016). "21st-century Keynesianism? Get Real". <https://www.euromoney.com/article/b12kqj422yjsxw/21st-century-keynesianismget-real> (E.T: 14.10.2018)
- Öztürk, M. ve Aras, O. . (2015). Euro Ve Kriz Sonrası Dönemde Parasal İstikrar. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 143-155.
- Roubini, N. ve Mihm, S. (2011). *Kriz Ekonomisi*, Çeviren: Işıl Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Sabah (2018). BDDK'dan Kur Ataklarına Karşı Bir Önlem Daha. <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/08/18/bddkdan-kur-ataklarina-karsi-bir-onlem-daha> (E.T: 07.02.2018).
- Somel, Cem. (2014). *Makro İktisada Giriş*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Sözcü (2018). <https://www.sozcü.com.tr/2018/ekonomi/taksit-yasagi-hakkinda-onemli-aciklama-2173218/> (E.T:06.02.2019).
- Tokatlıoğlu, M. , (2005). *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.
- Tokatlıoğlu M. ve Selen U. (2018). *Maliye Politikası*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Tokatlıoğlu, M. , Şen S. ve Tabar Ç., (2018). Küresel Krizde Devlet Müdahalesi ve Maliye Politikası, *İş ve Hayat Dergisi*, (9), 9-26.
- Turan Z.(2011). Dünyadaki ve Türkiyedeki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4 (1). 56-80.
- TUİK (2018). Konularına Göre İstatistikler. <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist> (E.T:04.02.2019).
- Ulusoy A. ve Ela M. (2015). Avrupa Borç Krizi ve Türkiye İçin Öneriler, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(7), 84-119.
- Yıldırım, S. (2010)2008 Yılı Küresel Ekonomik Krizin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri'' ,*KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (12), 48-52.
- Yılmaz, M. ve Divani, E. (2018). Ticaret Savaşları, Ekonomik Milliyetçilik, Yeni Merkantilizm Ve Dünya Ticaret Örgütünün İşsizliği, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İBBF Dergisi*, 1(1),10-24.
- 5084 Sayılı Yatırımların Ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 06.02.2004 Tarihli Resmi Gazete.
- 5350 Sayılı Yatırımların Ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 25.05.2005 Tarihli Resmi Gazete.
- 15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, 16.07.2009 Tarihli Resmi Gazete.
- 3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kanun, 19 Haziran 2012 Tarihli Resmi Gazete.
- 9139 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Değişiklik Yapılması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, 5.10.2016 Tarihli Resmi Gazete